

Twentse Post

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN GESCHIEDENIS



BEELDENE KUNST, STREEKTAAL, NAAM- EN VOLKSKUNDE

nr. 2

FEB. 1972

11^e jrg.

de man van Mander

DE PRAEHISTORISCHE MENS, DIE IN TWENTE VASTE WOON- en verblijfplaats koos, vestigde zich aanvankelijk op de hogere zandgronden, waar hij de vruchtbare keileem vond van de grondmorene uit de ijstijd. Bijgevolg treft men op deze hoogten in onze streek ook de vóórhistorische grafvelden aan.

De buurschap MANDER (gemeente Tubbergen) behoort tot één van de oudste cultuurcentra in Twente.

Onder leiding van de bekende archeoloog dr. C. C. W. J. Hijzeler, voormalig directeur van het Rijksmuseum 'Twenthe', werd in de oude Marke Mander een lange rij van grafmonumenten uit de jonge steen-, brons- en ijzertijd voor 'n groot deel systematisch onderzocht. Het eerste duidelijke lijksilhouet dat daarbij aan het licht kwam, werd door hem spontaan 'de man van Mander' genoemd.

Wanneer men thans echter spreekt van 'de man van Mander', dan denkt menig geïnteresseerde in de vroegste geschiedenis van ons gewest niet meer aan de vondst van 1962, maar aan de man, dank zij wiens speurzinnigheid enkele boeiende hoofdstukken uit de oudste beschaving van Twente aan de vergetelheid werden ontrukkt:

Cornelis Coenraad Willem Jan Hijzeler.

BEKNOPT LEVENSBESCHRIJVING MANDER IN DE PRAEHISTORIE

Dr. C. C. W. J. Hijzeler werd geboren op 7 aug. 1902 te Winterswijk. Hij volgde de Rijks HBS te Groningen en deed staatsexamen Latijn en Grieks met het oog op zijn voorgenomen studie in de Nederlandse Taal en Letterkunde aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

Na zijn kandidaatsexamen Ned. Taal en Letterkunde ging hij bovendien archeologie studeren bij prof. dr. A. E. van Giffen en was van 1931 t/m 1938 diens wetenschappelijk assistent.

PRAEHISTORIE

In 1938 volgde zijn benoeming tot wetenschappelijk medewerker van de oudheidkundige afdeling v/h Rijksmuseum 'Twenthe', waarvan destijds Jan van Heek — buiten bezwaar van lands schatkist — directeur was.

In juni 1941 promoveerde doctorandus Hijzeler tot doctor in de letteren bij prof. dr. G. S. Overdiep op de dissertatie: „*Termen en gebruiken van het boerenbedrijf in Drente*”, een kloek boekwerk dat — inclusief het supplement — 400 pagina's telt en ook bekend is onder de titel: „*Boerenvoortvaring in de oude landschap*”.

De jonge doctor ging vervolgens kunstgeschiedenis studeren aan de Rijksuniversiteit te Utrecht bij prof. dr. Vogelsang. Toen hij kandidaatsexamen wilde doen, eiste de Duitse bezetter van hem een loyaliteitsverklaring. Hijzeler weigerde pertinent en brak zijn studie af.

Na de Tweede Wereldoorlog volgde achtereenvolgens zijn promotie tot conservator en wetenschappelijk hfd.-ambtenaar en daarna tot directeur van eerder genoemd museum te Ens-

TP: Mijnheer Hijzeler, Uw activiteiten als archeoloog hebben tot belangrijke ontdekkingen geleid. Zo heeft U in het Usseler Veen bij Enschede ondermeer een oude kultuurlaag van omstreeks 9000 v. Chr. blootgelegd.

H.: Ja, het is een oud bodemoppervlak van 10-15 cm. dikte en doorspekt met houtskool, uitsluitend afkomstig van den en berk, hetgeen wijst op een koud klimaat. Deze laag is behalve in Nederland ook teruggevonden in België, Noord-Frankrijk, Duitsland en zelfs in Polen. Houtskoolmonsters uit binnen- en buitenland zijn met behulp van de zgn. C-14de methode (radioactieve koolstof) gedateerd op omstreeks 9000 voor onze jaartelling. Aangezien deze laag voor 't eerst in Usselo is ontdekt, heeft zij in binnen- en buitenland de naam gekregen van DE LAAG VAN USSELO. In deze laag zijn circa 20.000 stuks vuursteen gevonden waarvan ongeveer 800 waren bewerkt: mesjes, schrabbers, pijlpunten enzovoort.

TP: Ook onderzocht U in het Usseler Veen 'n fossiele beekbedding, daterend uit hetzelfde tijdvak. Vele binnen- en buitenlandse oudheidkundigen gaven destijds ter plaatse blijk van hun belangstelling voor deze opgraving. Daar wij in de Twentse Post momenteel een historische kroniek van Geesteren behandelen, gaat onze aandacht in het bijzonder uit naar Uw opgravingswerk te Mander. Deze buurschap immers maakte eertijds deel uit van de



zg. 'Drieschichtige Marke', waartoe voorts Vasse en Geesteren behoorden. De vroege bewoningsgeschiedenis van Mander vormt derhalve een welkome achtergrond-informatie over de mens in het praehistorisch landschap van Noord-Twente.

H.: Mander in Noord-Twente is een uniek en ongerept natuurgebied. Ik ken daar een terrein, waar niet slechts enkele tientallen, maar wel honderden orchideeën groeien. Dank zij de gaafheid van het natuurlandschap en het betrekkelijk recente ingrijpen van de mens in de woeste terreinen, zijn hier vele sporen uit de praehistorische tijd bewaard gebleven, teweten een rij van grafmonumenten uit de jonge steen-, brons en ijzertijd. Sedert ongeveer het midden van het derde millennium vóór onze jaartelling tot aan 't begin daarvan is de buurschap Mander onafgebroken bewoond geweest. Voorts blijkt uit geschreven berichten, dat Mander ook vanaf

797 na Christus tot nu toe een continu-bewoning heeft gekend. De periode tussen ongeveer het begin van onze jaartelling en het einde van de 8ste eeuw — de zgn. acht duistere eeuwen — is echter nog zogoed als geheel gesloten. Wel heb ik een paar jaar geleden in deze omgeving een Merovingische nederzetting ontdekt uit de 6de-7de eeuw na Christus, zodat een eerste bres is geslagen in de muur die hier overeind staat tussen 't jaar nul en de tijd van de Evangelieprediking in Twente; (op deze nederzetting komt dr. Hijzeler in het verloop van dit interview nog terug, red. TP).

TP: Zoudt U de diverse opgravingen te Mander willen samenvatten naar volgorde van kultuurperioden en dodenculten.

H.: Dicht bij de Duitse grens in 'de Mander-Streu' ten noorden van Mander, vonden we in een aardappelveldje 't restant van 'n Hunebed uit de JONGE STEENTIJD (plm. 2500 vóór Chr.). De

Twentse Post

Hoofdredakteur: J.W.M. GIGENGACK
Drukkerij, Redaktie en Administratie:
TWENTSE POST, Beekstr. 5, Hengelo (O.)
Telefoon: 17987 - Postgiro: 820018
Leesgeld f3.50 per half jaar. Los nr. 75 ct.
Advertentie-tarieven op aanvraag. Copyright Uitg.

grote zwerfstenen waren helaas verdwenen. Maar als een franje rondom de rechthoekige keien-vloer waren de kuilen waarin de draagstenen hadden gestaan, door hun donkere vulling nog duidelijk te zien. Op elk paar draagstenen lag een deksteen. Oorspronkelijk is een dergelijk grafmonument bedekt geweest met een heuvel.

Er werden twee boven elkaar gelegen vloeren geplaveid met veldkeien gevonden. Op zo'n vloer werden de doden naast elkaar bijgezet. Was 't rustbed vol, dan werd over de stoffelijke resten heen een tweede vloer aangelegd.

In Drente heeft men wel een Hunebed gevonden met drie vloeren boven elkaar. Een Hunebed is dus een massagraf. We troffen op de plaats van het Hunebed te Mander een grote hoeveelheid aardewerk-scherven aan met de typische diepsteek-versiering [zie foto onder; red. TP], voorts bijlen, pijlpunten, een kraal van barnsteen, een hangertje enzovoort. Toen ik een nabijwonende boer vroeg, waarom hij ons nooit op de her en der verspreide aardewerk-scherven attent had gemaakt, antwoordde deze: „Iej hebt toch oale pötte genug”!

Behalve dit massagraf ('t meest zuidelijke Hunebed in ons land), troffen we op de top van 'de Mander-Es' een solo-graf oftewel privé-bijzetting aan, eveneens daterend uit de Jonge Steentijd. Het betreft een zgn. steenkransgrafheuvel, die — als steeds in deze kultuurperiode, waarin de aaneengesloten heidevelden nog ontbreken — was opgeworpen uit schoon geel zand. De plaats, waar het lijk was gelegen, bleek overdekt met een laag van 10 cm. die veel eikenhoutskool bevatte, waarschijnlijk afkomstig van een ter plaatse gehouden offerande of begrafenismaal. Het kernheuveltje van 10 meter doorsnee was op de hellingen afgedekt met een dichte mantel van kleine veldkeien, waaroverheen een grotere heuvel was opgeworpen van ruim 16 meter doorsnee. Zoals dikwijls gebruikelijk, hebben in dergelijke heuvels latere bijzettingen plaats gehad. Er werden ter plaatse geen bijgiften of skeletsporen gevonden.

Wanneer men vervolgens in de BRONSTIJD komt (van 1500-700 vóór Christus), dan zijn de grafheuvels opgebouwd uit heideplaggen, hetgeen bij de opgraving goed is te zien. Je peutert als het ware de heideplaggen — Tw.: 'schadden' — uit de tumulus.

We vonden zo'n bronstijd-heuvel in het noord-oosten van Mander tussen de Nederlandse-Duitse grens en de Mosbeek. Als hoofdgraf bleek de heuvel een grote houten kist van aangebrande en daardoor goed geconserveerde eikeplanken te bevatten. Voorts troffen we drie latere bijzettingen aan. Daarvan was het ene lijk — begraven in de zgn. hockerhouding, op de kant liggend met opgetrokken knieën — omgeven en overdekt met ca. 100 veldkeien, dus opgenomen in een steenkist. Het lijksilhouet tekende zich duidelijk af in het zand, hetgeen mij ten overstaan van

de omstanders spontaan de opmerking ontlokte: 'zie hier de man van Mander'. Wij hebben dit steenkistgraf overgebracht naar 't Rijksmuseum 'Twenthe'.

De twee overige bijzettingen hadden plaats gevonden in houten kisten, waarvan de ene nog een gedeeltelijk intacte schedel met gebit bevatte, terwijl in de andere kist — ter plaatse waar het hoofd had gelegen — een halsnoer met drie kralen van barnsteen en enkele bronzen spiraaltjes werden aangetroffen.

Tenslotte zijn daar nog de grafmonumenten uit de IJZERTIJD, vanaf 700 vóór Chr. De IJzertijd-mensen verbrandden hun doden en deden de as en de gecalcineerde beenderen in een urn. Zoals men ook in de tegenwoordige tijd niet plotseling massaal overgaat van begraven naar crematie, zo ook zien we de mens uit de Midden Bronstijd langzamerhand overgaan tot lijkverbranding. Dit doorloopt de gehele IJzertijd tot aan het Concilio van Paderborn in 784.

Wij vonden de urnen of 'hune-pötte' nabij de Mosbeek en in een vergraven urnengrafveld aan de zuidostrand van de Mander-Es. Met de urn als middelpunt werd een rond lopend greppeltje gegraven. Het zand uit de greppel werd over de urn uitgestort. Zo ontstond een laag heuveltje met aan de voet 'n greppel. Derhalve spreekt men hier van een kring-grepheuvel.

Aan de hand van genoemde opgravingen is aangetoond, dat het gebied van Mander sedert 2500 jaar vóór het begin onzer jaartelling tot aan de geboorte v. Christus onafgebroken bewoond is geweest. (Zo'n lange bewoning is in Nederland nog niet eerder aangetoond.)

TP: Inmiddels zijn er sedert de geboorte van 'de Mensenzoon' al weer bijna tweeduizend jaar verstreken. Uw onderzoek te Mander is derhalve nog niet afgerond.

H.: Ik zoek te Mander nog de schakel tussen het jaar 0 en eind 8ste eeuw. Dat moet een rijengrafveld zijn (zoals we die aantreffen op onze huidige kerk-

noven). De oudste graven op zo'n begraafplaats liggen noord-zuid. De mogelijkheid bestaat, dat de noordpoolster richtingaangevend is geweest. Er worden op deze rijengrafvelden ook wel urnen gevonden, waarin de crematie is geborgen. Naast lijkbijzetting dus ook nog verbranding (heidense bijzettingen). De jongere graven op zo'n begraafplaats liggen daarentegen oost-west; (dit zijn christelijke bijzettingen).

Mocht ik eens 'n dergelijk rijengrafveld vinden, dan trakteer ik heel Mander. Het wachten is dus op het toeval, dat een boer in deze buurschap aan het ploegen is en dan de vondst die hij doet tijdig meldt.

WETENSCHAP EN GELOOF

TP: Geloofde de praehistorische mens in een scheidbare of een ónscheidbare ziel?

H.: Uit de diverse wijzen van begraven te Mander blijkt duidelijk een verandering in de overtuiging van deze mens. In Zuid-Afrika worden de benen van een overledene nog wel met biezen vastgebonden aan 't onderlijf, doodsbang als men is dat de man weer zal opstaan. Merkwaardig is in dit verband, dat bij de eerder genoemde 'Man van Mander' de voeten ontbraken. Bij een paleis-revolutie in Bagdad werden de paleisbedienden met afgehakte voeten door de straten gesleept. Er blijken dus soms frapante parallelen, die nochtans geen vaststaand antwoord geven op de gezezen vragen.

In één graf te Mander uit de Bronstijd vonden we vier schedels. Wat betekent dat? Volgden de naaste familieleden de overledene in het graf?

Bij de bouw van de Hunebedden heeft de zon onmiskenbaar een belangrijke rol gespeeld. Blijkbaar stak men eerst een stok in de grond en volgde men de schaduw van de opkomende zon als bouwrichting. Bij een Hunebed, dat in de zomer werd gebouwd, zwenkt de noord-west as duidelijk naar het noorden, terwijl men in de winter een afwijking naar het zuiden volgde. De oude katholieke kerken maken dezelfde zwenking. Was de Hunebed-

bouwer bijgevolg een ZON-aanbidder? En waarom loopt een Twentse boer nooit over 'n grafheuvel, ofschoon hij niet eens weet dat het om een praehistorische begraafplaats gaat? Wat is dat: angst, geheimzinnigheid, natuurinstinct?

Ik ben gereformeerd. De mens wil graag iets met zijn verstand verklaren, maar als ik er met mijn verstand niet bij kan, dan geloof ik het. Wat voor mij onbegrijpelijk blijft heeft mij nooit in verwarring gebracht.

VOLKSVERHUIZINGSTIJD

TP: Welke bodemvondsten wijzen op menselijke aanwezigheid in het landschap van Mander gedurende de eerste acht eeuwen onzer jaartelling?

H.: Op een zandrug in 't Mander Veen onderzochten wij 'n kring-grep-urnenveld waaroverheen in latere tijd een palissadering was aangebracht, bestaande uit dicht bij elkaar gezette verticale palen waarvan de grondsporen over een lengte van 40 meter en een breedte van 3 meter duidelijk waren te zien. Deze versperring liep van het dal van de Mosbeek over de aangrenzende 'haar' (d.i. Twents heuvelrug) naar een oud veengebied, destijds wellicht een onbegaanbaar moeras. Dit 'IJzeren Gordijn van Mander' was in elk geval jonger dan de IJzertijd, maar de juiste ouderdom was — wegens het ontbreken van bodemvondsten — niet vast te stellen.

Voorts vonden we Oostnoordoostelijk van Mander bij grensmaal 81 op grondgebied van de voormalige Marke Hezingen) een kleine nederzetting, bestaande uit drie bouwwerken uit de periode van de Merovingers, die na de afbrokkeling van het Romeinse Rijk het Frankische Rijk kwamen vestigen (6e eeuw na Chr.). Het gaat hier om twee rechthoekige huisjes van 2½ x 3 meter alsmede om 'n langwerpige bouw-sel van grotere omvang (8 x 1,75 meter), waarop vermoedelijk een zadeldak heeft gezeten. We troffen brokken huttenleem aan met duidelijke indrukken van twijgen, waarmee de wanden van stokken en gevlochten tenen wa-



ren dichtgesmeerd. De kleine opstallen bleken werkhuisjes te zijn geweest. In beide vonden we een spinklosje en in één van de hutten 'n naald van brons. De vindplaats sluit aan bij een zandgraverij, waar vermoedelijk de boerderij heeft gelegen. Hier werden namelijk potscherven gevonden, die aanleiding waren tot een onderzoek van het nog niet aangestaste terrein.

TP: Op grond van welke geschreven berichten stelt U vast, dat Mander na de Volksverhuizingstijd tot nu toe eveneens onafgebroken bewoond is geweest?

H.: Dat heb ik nauwkeurig gedocumenteerd in een verslag van 160 gedrukte pagina's, uitgegeven in 1970 door 'de Vereniging tot bestudering van Overijsselsch Regt en Geschiedenis' onder de titel: 'de Buerschap Mander en Omgeving in de Historie'. Aan de hand van 36 geschreven bronnen heb ik mede met behulp van de kadastrale minuutplannen van plm 1830 (de oudste, die we hebben) de historie van Mander kunnen beschrijven vanaf 1970 tot en met de jaren 797 en 799 (de oudste particuliere oorkonden van het klooster Werden aan de Ruhr).

DE LES VAN HET VERLEDEN

TP: Mijnheer Hijzeler, zoudt U ons tot besluit iets kunnen vertellen over de oorsprong van Uw interesse en over de technische kanten van Uw opgravingswerk.

H.: Mijn moeder hield van geschiedenis en oudheden en had een fotografisch geheugen. Met ongelooflijke vaardigheid herkende zij allerlei landschappelijke details. Misschien heb ik daarvan iets meegekregen.

Voorts heb ik mijn jeugd doorgebracht in de bossen en heidevelden van Winterswijk. Je zat er zogezegd dus midden in. En ofschoon je het terrein toen nog niet zo bekeek als je het later zou doen, zijn allerlei indrukken bij mij al vroeg gekomen. Dat is een deel van je wezen geworden en dat raak je niet meer kwijt. Ofschoon ik gedoctoreerd ben in de letteren, heeft de archeologie het bij mij gewonnen.

Wat de arbeid op het veld betreft, het afgraven geschiedt millimeter voor millimeter met speciale grote schoppen, die elk kwartier moeten worden geslepen, omdat de kleinste braam reeds hinderlijke sporen achterlaat in de grond. Een opgraving verricht je dan ook niet in je eentje, maar met een team van assistenten. Het merkwaardige nu is, dat je eigen belangstelling spoedig deel wordt van de hele werkgroep. Iedereen doet zijn uiterste best om het aangevangen werk te doen slagen. De belangstelling voor het verleden gaat blijkbaar schuil in ons allen. Waarschijnlijk helpt het verleden ons om de toekomst onder ogen te zien. Vooral aan de voet van een blootgelegd praehistorisch graf ontkomt men niet aan de Bijbelse waarschuwing: 'stof zijt ge en tot stof zult ge wederkeren'. Het is een aansporing om binnen de betrekkelijkheid van het aardse leven zich dienstbaar op te stellen en oprecht zoekend werkzaam te zijn.

Geesteren

OM HUN POSITIE TE VERDEDIGEN tegen de machtiger wordende leenmannen, die zich langzamerhand gedroegen als alleenheersers in hun gebied, zochten de koningen en keizers in het Duitse Rijk, waartoe ook Twente behoorde, ondermeer de steun van de Utrechtse bisschoppen.

Zij schonken hen vele voorrechten en diverse gebieden (o.a. Vollenhove en Salland), zodat de Utrechtse bisschoppen sedert de 11de eeuw feitelijk geheel Overijssel in handen hadden. De bisschop was landsheer en leenheer geworden.

Velen in het Oversticht, die vooraanstaande posities innamen vanwege afkomst of bezit, boden zich bij de bisschop aan als beroeps-krijgsmannen en werden dienstmannen genoemd. Hun trouw werd door de bisschop beloond met levenslange bescherming van persoon en bezit en ook wel met het ter beschikking stellen (in leen geven) van goederen en gronden of aandelen in de opbrengst, om aldus in het onderhoud van zijn leenmannen te voorzien.

DE HOF TE GEESTEREN

„Bij oirkonde van 1268 verkopen NICHOLAUS DE GHEIJSTEREN miles et uxor eius aan Henricus de Almelo militi fideli nostro (sc ep̄i Trajs) curtum in Geijsteren...”

[dat wil zeggen: in 1268 doen NICO VAN GEESTEREN, dienstman, en zijn vrouw de Hof in Geesteren van de hand aan Hendrik van Almelo, trouwe dienstman van de Utrechtse bisschop], „en nadien behoorde de Hof met de Molen aan de Heren van Almelo,” aldus meldt de streekhistoricus mr. G. J. ter Kuile; ¹⁾.

Met een HOF (curia of curtes) werd oudtijds een belangrijke boerderij in de marke aangeduid. De bewoner ervan vervulde een leidende rol in marke-aangelegenheden en werd als hoofdman beschouwd. Op de vergaderingen van de marke trad hij op als representant van de boermannen. Dit waren de gewaarde boeren in de marke, die de oudste rechten hadden op de ónverdeelde woeste gronden, levensnoodzakelijk voor de opbrengst van de ontzaggelijke hoeveelheden benodigde plaggen voor de jaarlijkse bemesting van de akkers.

Zij, die vanouds geen ware of aandeel hadden in deze zogenaamde 'gemeene gronden', werden kaveners of kotters (keuterboeren) genoemd. Daar een 'ware' of aandeel in de woeste grond niet verbonden was aan de persoon maar aan de boerderij, behield het bedrijf van een kottar ten alle tijde de status van 'kathe'.

Omdat 'n marke-hoofdman ook moest optreden in gevallen van *twee-spraak* (meningsverschillen en twist), werd hij marke-richter genoemd. Op de duur werd dit richterschap erfelijk, eerst op de persoon, doch later op de bezitter van de Hof. Werd de Hof verkocht, dan viel de nieuwe eigenaar tevens het richterschap toe. Hij behoefde niet op de boeren Hofstede te gaan wonen, maar kon bijvoorbeeld in de omgeving een 'Huys' of 'Havezathe' bouwen of eenvoudig blijven zitten waar hij zat. De bedrijfsvoering op de Hof-boerderij kon hij doen waarnemen door een meyer (zetbaas), die — ingeval zijn goedsheer ter plaatse meerdere belangen had — dikwijls tevens met de ontvangst van de pachten in natura was belast en met de aangelegenheden betreffende de marke en de horige rechten en plichten.

Evenals de adellijke grootgrondbezitters hadden ook de bisschoppen hun boerderijen, die wijd verspreid lagen, ingedeeld bij een HOF. In Twente waren acht bisschoppelijke hoven, waarvan de belangrijkste te Ootmarsum. Hieronder ressorteerden o.a. de hofhorigen en hofvrijen van de bisschop in de marke GEESTEREN. De hofvrijen werden ook wel kamerlingen genoemd naar gelang hun verhouding van leenman tot de bisschoppelijke leenkamer.

Zoals eerder hierboven gemeld, was de eigenaar van 'de Hof' te Geesteren (oorspronkelijk 't erve genaamd 'de Meyer' a/d Meyersweg aldaar ²⁾ volgens Ter Kuile

tevens de bezitter van een watermolen. Deze maalinrichting moet uiteraard hebben gelegen op de Molenbeek, enkele kilometers van 'de Meyershof' verwijderd, om welke reden ook het later genoemde herenhuis niet bij de boerderij zal zijn gesticht.

In 1323, in welk jaar Graaf Johan van Bentheim — oom van Johan en Egbert van Almelo — optreedt als bemiddelaar bij een erfdeling, wordt zijdelings naar een stuw-molen verwezen wanneer sprake is van een 'domus dicta Wirremolen' (huis genaamd Wirremolen) te Geesteren; ³⁾. Door toedoen van de Bentheimse Graaf kwam aan dit huis 1 ware toe van de 3 waren van de Hof te Geesteren. Een verdeling, die blijkbaar niet erkend is door de boermannen, want in het markeboek staat de Hof ('sMeyershuis) vermeld met 3 waren en de Vehr-molle onder de óngewaarden.

Het bewuste huis staat ook vermeld in het Schattingsregister van Twente uit 1475: 'Verremoele, is ein kathe'. Bovendien wordt in dit register voor 't eerst melding gemaakt van het erve 'Narremole' (d.i. Noordmolen), kennelijk 'n gewaarde boerderij, mogelijk tevens woning voor de mulder van de 'Noortmeule', welke maalinrichting enkele kilometers hoger gelegen was dan de 'Verremoele', op dezelfde beek.

In het voornoemde Schattingsregister van 1475, samengesteld wegens een buitengewone belasting, geheven door de Bisschop van Utrecht, komen de voormalige Heerlijkheid Diepenheim zowel als de Heerlijkheid Almelo niet voor. Vermoedelijk had de Bisschop in 1331 een aparte administratie ingesteld voor de in dat jaar door hem aangekochte Heerlijkheid Diepenh. De Heerlijkheid Almelo vervolgens had als enige in Twente haar soevereiniteit door de eeuwen heen kunnen behouden. Derhalve kon de Bisschop als landsheer geen schattingen opleggen aan de onderzaten van de Heer van Almelo. Ofschoon de Graaf van Almelo sedert 1618 rechten liet gelden op een deel der 'Geistersche torfvennen' (omtrent het midden der 18e eeuw raakt een groot deel der Drienschicht in zijn bezit) lag Geesteren kennelijk buiten het landsheerlijk ge-

HISTORIE

bied van de Almeloze potentaat. Het erve 'Everding' (Everink of Effink) te Geesteren, dat in 1323 behoorde aan Huis Almelo en kennelijk nog vele eeuwen met de Hof te Geesteren verbonden is gebleven (het verpondingsregister van 't jaar 1601 vermeld: 'everman, gehoret hopman Boeijmer', 'n latere bewoner van het Huys te G.) wordt in 1475 dan ook — evengoed als de overige boerderijen te 'Gheesterne' — in de bisschoppelijke verponding aangeslagen. Zij hier nog vermeld, dat de hoge heerlijkheden van Almelo behalve het recht van 'uitschrijvinge van verpondingen', ondermeer ook het recht inhielden van het hebben ener Leenkamer.

Volgens brief van 1464 Sint Lucien daghe, bekent Arend Grubbe (denkelijk van het Grubbenhuis/Herinckhave, aldus Ter Kuile), door Sweder Heer van Almelo beleend te zijn met de Hof te Gheijsteren in het kerspel van Tubbergen; ⁴⁾.

[Stellig is hier Arend II Grubbe van de havezate Herinckhave bedoeld, die in hetzelfde jaar, tetewen 1464, spoedig na het overlijden van zijn vader, eveneens met de Hof te Fleringen is beleend. Merkwaardig is het, dat genoemde Arend II Grubbe in 1483 ook wordt genoemd als goudsmid te Deventer, waar hij woonde aan 'de Poot'. Zijn vrouw Hadewijch was Joffer. Hun zoon Johan Grubbe van Vleringhen wordt in datzelfde jaar genoemd. Diens vrouw heette Merrie en wordt later in Tubberge stukken als Mergeke vermeld. Zie TP v. sept. '71]



„t Oole Hoes", behorend tot de tegenwoordige opstallen van 'de Meyershof' (erve de Meyer) te G.

De streekhistoricus mr. J. W. Racer zegt, dat „de Veremolle' te Geesteren" ressorteerde onder de Hof te Ootmarsum en dat hij dienstbaar was aan de Keizer en ook elk jaar een vastelavent hoen aan diens Drost te Lage schuldig was, zulks in 1546; ⁵⁾.

Hieruit blijkt dat het kompleks van die naam (de katerstede en — bij uitbreiding — wellicht ook de gelijknamige molen) aanvankelijk den Bisschop van Utrecht leenhorig was; ⁶⁾.

In het Verpondingsregister van 1601, een belastinglijst aangelegd door de Protestantse Staten van Overijssel, die inmiddels het heft in handen hadden en de bisschoppelijke domeingoederen beheerden, wordt de Vermolen genoemd onder de Hofvrijen van de Hof te Ootmarsum en aangeduid als een 'koette' (dit is 'ongewaarde):

„Verdemolle: 8 oder 9 mud, iijj (4) dachmal hoies giff die garve van viven twe gehoret hopman Boeymer item giff den drosten koe- en voergelt etc.”

VOETNOTEN

¹⁾ 'de Twentse Watermolens' (1922) blz. 84 ev.

²⁾ Op 't erve 'de Meyer' a/d Meyersweg te Geesteren (huidige bewoner H. Haarhuis) bewaart men tot op de dag van vandaag een oorkonde uit het jaar 1807, waarin de Verwalter Stadhouders der Leenen des Huizes Almelo (D. Bartelink) door ondertekening bevestigt, dat voor hem en getuigen (de leenmannen E. Kusters en G. B. Stulen) „erscheinen is Jannes Meijer, verzoekende — vermits het overlijden van zijn vader Jan Meyer — beleent te moogen worden met een derde part van de Meyerhof te Geesteren, Gerichte Ootmarsum, den Huize Almelo leenhorig...”. En dat hij (Jannes Meijer) vervolgens „alles (heeft) gepraesteert hetgeen een goed vasal om te doen verplicht is.”

Met de omschrijving 'een derde part van de Meyerhof' zal bedoeld zijn, dat behalve „sMeyershuis" (het landbouwbedrijf) voorts tot „de Hof" gerekend diende te worden de afzonderlijk verpachte molenbedrijven met bijbehorende opstallen nabij de Molenbeek.

Thans is het erve 'de Meyer' eigendom van H.H. Haarhuis voornoemd. Ofschoon men op de boerderij nog allerlei oude paperassen bewaard, vonden wij daaronder geen koopbrief die betrekking heeft op het erve 'de Meyer'. Diverse gegevens wijzen er echter op, dat de Heer van Almelo de diverse parten van 'de Hof' alle verkocht in het eerste kwart van de 19de eeuw.

³⁾ G. L. Hulshoff, 'Schattingsreg. van Tw. uit 1475', blz. 13 (voetnoot).

⁴⁾ 'de Tw. Watermolens', blz. 84 ev.

⁵⁾ 'Overijsselsche Gedenkstukken (ao. 1786), IV 272.



losse nrs. TP

0.75

verkrijgbaar:

ALMELO:	Hilarius' boekh., [Grotestr. 88; Scholten's boekh. [Grotestr. 116;
BORNE:	boekh. t. Tusscher, [Grotestr. 153;
DELLEN:	boekh. Ten Voorde, [Langestr. 10;
DENEKAMP:	boekh. Sombekke, [Brinkstr. 2;
ENSCHEDA:	Berkhout-Twente, [Boulevard no. 345; v.d. Broek & Adolfs, [de Klomp 9; boekh. Witkam, [de Klomp 22;
GOOR:	boekh. Bokhove, [Grotestr. 42;
HAAKSBERGEN:	boekh. Van Rooij, [Blankenb.str. 23;
HENGELO:	Boek en Blad, [Brinkstr. 7; boekh. Broekhuis, [Enschedesestr. 19; boekh. Wichems, [Marktstr. 23;
LOSSER:	de Lange's boekh., [Gronausestr. 13;
OLDENZAAL:	boekh. Bruggeman, [Grotestr. 5;
RIJSSEN:	boekh. t. Harmsel; [Wierdensestr. 4;
WIJERDEN:	boekh. Reterink, [Plein 23.

VERVOLG BLZ. 7 GEESTEREN

HET GESLACHT VAN BOIMER

In oude rekeningen van het rentmeesterambt van het Convent van Albergen en Sipculo (een administratie ingesteld na de Hervorming door onze Provinciale Staten) wordt vanaf 1579 het r.k. adellijk geslacht 'Van Boemer' genoemd als huurders of eigenaars van 'het Erve de Naermolle' te Geesteren, ook wel genoemd het Huis te Geesteren, en van de Geestersen watermolen (welke der twee molens is mij niet gebleken, zo merkt Ter Kuile op) en sinds 1637 ook als pachters van 'die groffe tienden te Wierden' [niet nader aangeduid]. „Soms tijds heet het in die oude rekeningen Baron Boimer, soms tijds Freiherr von Boemer, dan weer de Heer van Boemer, eens zelfs wordt gesproken van Maarschalk Boimer (overigens komt alleen Adriaan van Reede, heer van Saasveld, voor met de titel van maarschalk). Een enkele keer treffen wij hen aan als vermaagschapt aan de Splinters en de Haersoltes.”

„In de protocollen van 't Landtgericht van Almelo ontmoeten we in 1650 de 'Jufferen Maria en Machtelt van Boimer' als procederende en voorts een Baron Boimer omstreeks 1635, ook in proces gewikkeld. In 1598 wordt een zekere Peter v. Boimer genoemd als door de Koning van Spanje aangesteld tot Drost van IJsselmuiden en rentmeester van Salland, de titel voerend van Rooms Keizerl. maj. Rijkshofraad, heere tot Stockum en Kobbink;”¹⁾.

„Vanaf 1661 tot 1666 procederen over en weer de Jofferen Mechelt en Maria en Petronella Boy-

mer tegen haeren broeder en neeff D'Heer Baron François Willem Boymer over het Huys op de Veermolle onder Geesteren en over hun erf Roebertinck onder Geesteren (ongeveer 1800 afgebroken), over de Naermolle onder Geesteren (hier is duidelijk de maalinrichting bedoeld; red. TP) en over 'het Veer tot Geesteren en over tienden gelegen onder Ootmarsum en onder Kedingen en zelfs onder Wierden en Wijhe, onder allerlei ingewikkelde incidenten, waarbij ook nog mee procederen 'die gravinne van Tumejeux en D'Heer Graef van Tumejeux, blijkbaar bloedverwanten;”²⁾.

„Ook in het markeboek der driechichtige marke komt op de holtink (markevergadering) van 1611 onder de aanwezigen voor ene Elisabeth van Haersolte, weduwe van Boijmer, tegelijk met Arnolt van Boeijmer en op de markevergadering van 1647 treffen we daar aan Frantz Wilhelm freijherr von Boemer. In 1634 wordt genoemd ene Catharyna v. Splinter, vrouwe tot Cobbenel en Geesteren, huisvrouw van Boimer. Voor welk erve gene daar als rechthebbende, als gewaarden, toegang hadden, bleek me niet (de Veermeulle was een ongewaard erf).”

„In 1690 vind ik voor het laatst melding gemaakt van een Hopman Beumer... en dan is het geslacht weer uit ons gezicht verdwenen.

Waarschijnlijk was deze familie oorspronkelijk allicht van Duitse oorsprong (Böhmer, Bäumer; bewaker van een slagboom in de landweer), uit Friesland hierheen gekomen; daar toch komen zij in de 16de eeuw als Spaansgezinde regeringspersonen voor. Eindelijk vond ik een notitie, die vermeldt, dat een Pieter Boeijmer, Fries grietman, in 1593 Friesland had moeten verlaten en daarna in Spaanse dienst met een kommando over zes vaandels voetknechten (630 man) in bezetting lag binnen Oldenzaal toen Prins Maurits die vesting belegerde, waarop Boijmer als 'Gouveneur' 23 okt. 1597 genoodzaakt was de stad over te geven. Het dunkt me aannemelijk, dat het deze hopman is, die in gene jaren hier in Twente met zijn familie is blijven hangen, om op voor ons even raadselachtige wijze weer te verdwijnen;”³⁾.

Op een andere plaats vermeldt Ter Kuile vervolgens nog:

„Waarschijnlijk verbannen om zijn roomse bemoeiingen, verkrijgt in 1665 D'Heere François Wilhelm van Boijmer (uit het raadselachtige geslacht der Van Boymers, die op de 'Hof te Geesteren' ofwel 't Huys op de Veermolle' bij Tubbergen gewoond moeten hebben), van de Drost van Twente op het Huis Twickel een soort pas (verlof) tot 'verrichtinge sijner affairen;”⁴⁾.

HET INBINDEN vd TWENTSE POST

De eerste tien jaargangen Twentse Post (1962 t/m 1971) - klein form. - werden per jaargang ingebonden. Het ligt in de bedoeling om de jaargangen gedrukt op groot formaat zomogelijk per vijf jaar in te binden. Bibliotheken en particulieren, die al tot de afnemers behoren, behoeven zich niet opnieuw te melden.

Adm. TP.

[NB. Opgaven en inlichtingen betreffende ingebonden jaargangen TP bij de administratie van dit blad.]

GENTLEROY
VOOR
VRIJETIJD-
KLEDINGKONINKLIJKE TEXTIELFABRIEKEN
GEBR. VAN HEEK N.V. ENSCHEDA.

'HET EYLSHUIS'

Gezien het feit dat de Graaf van Almelo, lang nadat het geslacht v. Boimer uit het gezichtsveld is verdwenen, optreedt als verpachter van de korenwatermolen met muldershuis en Hof te Geesteren (zie hieronder het hoofdstuk 'de molens van Geesteren') moet wel worden aangenomen, dat de Van Boimer's zowel de korenwatermolen met het gelijknamige erve 'de Naermolen' alsook 'het Huys op de Veermolle' van de Almelse Graaf in huur hadden of daarmee waren beleend.

Wanneer de streekhistoricus Ter Kuile zich hierboven afvraagt, hoe de Van Boimer's toegang konden hebben tot de 'holtink' van de Drieschichtige Marke, gaat hij er kennelijk vanuit dat 'Naermolle' een verschrijving is van 'Veurmeule', welke katerstede van die naam ongewaard was. Maar 'Naermolle' is 'n oude dialect-vorm van 'Noortmeule', dat in het markeboek een gewaard erve wordt genoemd.

Uit de beschikbare gegevens kan niet worden afgeleid, wie destijds pachter was van de lager op de beek gelegen oliewatermolen; (de 'Veur'- of 'Vermolen'). Het is niet uitgesloten, dat de Van Boimer's waren beleend met het gehele 2/3 part van de Hof te Geesteren (dus exclusief het erve 'de Meyer' aldaar).

Volgens de mondelinge overlevering woonde de familie v. Boimer in een herenhuis, dat — niet ver verwijderd van de oliewatermolen — stond op de tegenwoordige huisplaats van landbouwer Droste (eigenaresse mejuff. Eenhuis). Nadat de familie Van Boimer het had verlaten, werd het nog bewoond door de fam. Eylers, naar wie het de naam 'Eylershuis' kreeg.

De streekhistoricus W. G. A. J. Röring, destijds hoofd der school te Geesteren, schrijft:

„Wijl het aantal katholieken te Friezenveen veel geringer was dan te Geesteren, trok pastoor Leurs in 1717 naar Geesteren, naar 'het Eylershuis', dat lag op 'de Voormolen' en een havezate was der vroegere Heren v. Geesteren. Hij overleed in 1746.

De opvolger van pastoor Leurs, Henricus Cramer, verplaatste de kerk omtrent 1750 van 'de Voormolen' meer naar het midden der buurschap;”⁵⁾.

Moge de inrichting van 'het Eylershuis' tot kapel het definitieve einde betekenen van de ridderhofstedelijke bestemming van dit Herenhuis te Geesteren, het erf-

markerichterschap echter blijkt in de samenleving van die dagen nog te functioneren. In 1733, wanneer 't geslacht Boimer hier al zo'n veertig jaar niets meer van zich laat horen en 'het Eylershuis' 'n rooms katholiek kerkhuis is, zien we de Graaf van Almelo voor het eerst in het markeboek genoemd als erfmarkerichter⁶⁾ van de Drieschicht-marken Geesteren, Vasse, Mander. Ook als eigenaar en verpachter van de watermolen(s) te Geesteren doet de Graaf van Almelo zijn oude rechten gelden.

Wordt vervolgd.

VOETNOTEN

⁶⁾ Achttien jaar tevoren, op 12 febr. 1528, had Hendrik van Beieren — tot Bisschop van Utrecht gekozen, maar nog niet gewijd — afstand gedaan van zijn wereldlijk gezag en zijn domeinen in Overijssel, waarna Karel V, Keizer van het Duitse Rijk, Koning van Spanje en Heer van een groot deel der Nederlanden, tevens Heer van Overijssel werd, dat nu een deel was geworden v/h Bourgondische Rijk. Karel V liet op 17 mrt. 1546 door de thesaurier-generaal alle hofmeiers van de Twentse hoven met de oudste hofgenoten tezamen roepen, teneinde d'hofrechten te boek te stellen. Dit waren echter alleen de rechten der laagste horigheidsklasse, namelijk der hofhorigen. De rechten der hofvrijen en kamerlingen werden op de 21ste maart 1546 te Ootmarsum vastgelegd; L. A. Stroink, 'Stad en land van Tw.', (1962), blz. 250 en 109.

⁷⁾ mr. G. J. Ter Kuile, 'Twentse Eigenheimers' (1936), blz. 40 ev.

⁸⁾ Idem, blz. 327.

⁹⁾ Idem, blz. 40 ev.

Boerenleenbank

GEESTEREN

voor al uw bankzaken

¹⁰⁾ Idem, blz. 319.

¹¹⁾ W. G. A. J. Röring, 'Kerkelijk en Wereldlijk Tw.' (1909), Dl. I, p. 49.

¹²⁾ We hebben ons hier niet nader verdiept in de vraag, waaraan de Heer van Almelo zijn bevoegdheid als erfmarkerichter ontleende. Aan het bezit van 'de Hof' te Geesteren? In de 18de eeuw noemt hij zich 'de Graaf van Rechteren tot Noord Deurningen', hetgeen mogelijk verwijst naar rechten van elders. Volgens het markeboek treedt in 1552 op als erfholtrichter: 'die erbare und dogentsame Juffer Agnes van Ittersum', zich eveneens noemende 'van Noorddeurningen'. Zij voorts opgemerkt, dat in 1818 wordt gedagvaard 'd'Heer Grave van Rechteren, Heer van Almelo, Rentnier wonende te Dalfsen', als eigenaar van het erve 'Meijer' te Mander, wegens het niet voldoen van de verplichte bijdrage aan de parochiekerk v. Ootmarsum; ('de Buurschap Mander en Omgeving in de Historie' door dr. C.C.W.J. Hijzeler, Ov. Regt en Gesch., 85e stuk (1970), blz. 38.

- △ Ontwerp koppen 'Twentse Post' en 'TP'-adv. bijl.: Gé BÖKKERINK, Grafisch Bureau, Hengelo (O).
- △ Kop-cliché's: NV v/h firma M. J. VAN DER LOEFF, Enschede.
- △ Plastic-fotocliché's: WINKELAAR NV, Winterswijk.
- △ Kleuradvies: W. VAN OOSTROM, Hengelo (O).
- △ Inkt: MANDER KIDD LTD
- △ Gedrukt op 60 gr. papier, merk: 'Bulletin', post-formaat (44 x 56), geleverd door SCALDIA PAPIER NV, Nijmegen.
- △ Druk: Neders. Drij./Uitg. en H.O. TWENTSE POST, Hengelo (O).